

ske relationer, om end langt hovedparten af produktionen var subsistensøkonomisk. På samme måde ville overvejelser over produktionsorganiseringen i håndværket have vist, at den langt fra var kapitalistisk, og at udvekslingen af håndværksprodukter ikke fandt sted under helt fri markedsvilkår. Som alle andre historikere finder Carelli, hvad han søger, men når man som han har gjort sig tanker over præmisserne, kan der ikke indvendes noget mod det. Man kan blot stille forslag til udvikling af en betydelig forskningsindsats.

Den anden af antologiens hovedartikler har det til fælles med Peter Carellis arbejde, at den også har et teoretisk ståsted, der har rødder i 1800-tallet. Som påvist af Henrik Janson i hans afsluttende kommentar, mente Paludan-Müller, at den hovedsagelige politiske strid i 1100-tallet stod mellem Svend Trundsen og Skjalm Hvides slægter. Hermansons inspiration stammer ikke derfra. Han er snarere påvirket af sin tid, hvor netværk er blevet et nøglebegreb for social orientering, karriereplanlægning, politisk strategi m.m. Der kan derimod ikke spores direkte inspiration fra de netværksteorier, der er blevet populære inden for social- og samfundsvidenskaberne i de sidste 10-15 år, og som tog deres begyndelse i 1930'erne. Lars Hermanson gør så meget ud af sit oprør mod, hvad han kalder statsidealismen, det synspunkt at en stærk centralmagt beherskede Danmark allerede i 1100-tallet, at han, som også påpeget af Henrik Janson, overser, at Hermansons umiddelbare forgængere, Skyum-Nielsen og Carsten Brengaard, ikke delte den synsmåde. Hermanson påviser statsidealismens tidsbetingethed, hvorimod han ikke er opmærksom på sin egen tankegangs historicitet, men det forandrer ikke ved, at hans forskning har stort potentiale. I artiklen redegør Hermanson for de teoretiske og metodiske principper for sin såkaldte sociopolitiske analyse af magtforholdene i 1100-tallet. Det er fornemt.

Lars Hermanson skriver, at der er vigtigt at tolke middelalderen ud fra dens egen tid og ikke ud fra moderne idealer. Det er et smukt dogme, som hyppigt er hørt gennem de sidste par årtier. Men er det realistisk? Fortolker historikeren ikke altid fortid ud fra sin egen tid og sociale ståsted? Er det muligt at bryde sin sociale arv og historicitet? Det første skridt må vel være at være bevidst om den, og det kniber det med for forfatterne til denne antologi.

Bogen er et smukt spejl af vor tid, og den rummer teoretisk og metodisk bevidsthed i en udstrækning, man ikke er forvænt med i historiske afhandlinger. Det er væsentlige årsager til, at den giver megen ny og spændende viden om højmiddelalderens danske samfund.

Nils Hybel

WERNER STEINWARDER: Romanische Kunst als politische Propaganda im Erzbistum Lund während der Waldemarzeit. Studien besonders zum Bild der Heiligen Drei Könige. Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main 2003, illustreret, 220 sider.

Denne afhandling fra det teologiske fakultet ved Kiels Universitet behandler ikke alene, som man kunne tro af titlen, ærkebispedømmet Lund, men hele den danske kirkeprovins, altså hele middelalderens Danmark. Den sætter sig for at undersøge, om der i Valdemarstidens kunst – især i fremstillinger som De Hellige Tre Konger Tilbedelse – har været tale om 'politisk propaganda eller kun l'art pour l'art til ledsagelse af Gudstjenesten'. Formuleringen er sigende for bogens indsigt niveau (hvornår er middelalderkunst kun l'art pour l'art?) og for dens problemformulering i skæve alternativer.

Werner Steinwarder tager udgangspunkt i kejserriget, i Frederik Barbarossas

overførelse 1164 af De Hellige Tre Kongers relikvier fra Milano til Köln, hvor kongernes billedlige fremstillinger fremhæves som politiske tegn på *'honor imperii'* i konkurrence med Paven. Denne forståelse har vel noget for sig. Men forfatteren begriber ikke flertydigheden i eksempelvis kejser Otto IV's afbildning på domkirkens Helligtrekongersskrin sammen med de hellige konger: For kejseren fremstår jo på én gang ydmyg (uden krone og kappe) og samtidig fordringsfuld i sit krav på en direkte del i helligheden. Ved entydig fokusering på kunstens eventuelle politiske aspekter bliver den så at sige 'sekulariseret' og dermed rykket ud af sin langt mere sammensatte datidige tankevirkelighed.

Samme indvending må rejses imod den efterfølgende behandling af en række billedfremstillinger i det middelalderlige Danmark, hvor Valdemarstidens konger formodes at have efterlignet tyske herskere. I en utydelig dåbs- og tilbedelsesscene på døbefonten i Sterup (Sydslesvig) mener forfatteren at se Dåbens Kristusfigur som kronet – og ikke blot de tre bibelske konger, men også kong Valdemar I (ridende) på vej for at få del i denne Kristi 'inauguration'. Som stifter af fonten udnævnes arbitrært Valdemar II, ligeledes når det gælder døbefonten i det nærliggende Havetoft, hvor helligkongernes fremstilling ses som et indlæg i den politiske kamp imod biskop Valdemar af Slesvig. Politisk betydning finder forfatteren derimod hverken i Slesvigs gotlandske importfonte eller (i større omfang) i de jyske gyldne altre. Når de sidstes tilbedende konger bærer kroner, opfattes det dog som umiskendeligt tegn på, at altrenes stiftere må søges blandt de danske konger eller i deres nærhed. Synspunktet støtter sig bl.a. på den gamle teori, at disse altre oprindeligt skulle have hørt hjemme i domkirkerne – en tanke, som Tage E. Christiansen for længst har tilbagevist (efterskriftet til Poul Nørlunds *Gyldne Altre*, 2. udg. 1968).

For de romanske kalkmaleriers vedkommende ses det politiske især som en afspejling af kejser- og pavemagtens 'kamp om *Majestas Domini*'. En sådan kamp om det centrale kirkelige billedmotiv skal ikke have været så voldsom i Danmark, 'da der her ikke var nogen investiturstrid'. Men *Majestas Domini*-motivet optræder så markant i tidens danske kunst, at det ses som udtryk for Valdemarstidens kongeteologi i en jævnførelse med sprogbrugen i samtidige kongebrevs arengaer. Som et hjemligt, tyskinspireret bidrag til en sådan diskussion om *Majestas Domini* kan nævnes to artikler af Søren Kapersen (Hafnia 1981, 85).

I det omdiskuterede spørgsmål om forståelsen af trekantrelieffet over Ribe Domkirkes Kathoveddør mener forfatteren at finde en nøgle til identificeringen af den for tolkningen centrale unge mand, der står lige under Kristus og holder hans hånd. I dansk forskning har han gerne været opfattet som Knud Lavard, Valdemar den Unge eller kong Kristoffer I. Nu fastslås det her, at der må være tale om Knud Lavard, idet en speciel konisk hovedbeklædning skulle være hans kongelige insignium som obotritternes fyrste. Relieffet skulle først være opsat af Valdemar II, atter som et våben i kampen imod biskop Valdemar, 'som politisk propaganda... for anskueligt at fremstille helgenkåringen af Knud Lavard, den nye kongeslægts grundlægger, for alles øjne'. Tolkningen er vel ikke mere hypotetisk end så mange andre. Men belægget for Knud Lavards slaviske insignium er unægtelig tyndt, idet der alene henvises til to utydeligt gengivne (formodede) gravsten i Bergen på Rügen, hvor de traditionelt har været udnævnt til gravminder over de rugiske fyrster Jaromar I og Tetzlaff. Hvem, der reelt er afbildet på de to sten, må siges at være ganske uvist, ligeledes om de fremstillede i det hele taget bærer en hovedbeklædning.

Motivet på Slesvig Domkirkes' Petersportal, *traditio legis*, dvs. Kristus, der overdrager himmerigets nøgler og loven til de to romerske apostelfyrster Peter

og Paulus, opfattes også som kongelig propaganda vendt mod bisp Valdemar. Tolkningen er stik imod den gængse i 'politisk kunsthistorie', at motivet manifesterer kirkemagten ved at understrege dens basering på Kristus selv, en opfattelse, der herhjemme er udviklet af Ulla Haastrup (Den Ikonographiske Post 1972 nr. 3-4). Forfatteren forfølger motivet nordover og konstaterer, at den skriftrulle, hvormed lovoverrækkelsen foretages i Slesvig, nu gerne afløses af en bog. Dette ser forfatteren som bestyrkelse af sin tolkning, ifølge hvilken 'gådens' løsning skulle findes i den bekendte fremstilling af *traditio legis* med to stiftere på reliefferne fra Sdr. Kirkeby på Falster (i Nationalmuseet). Navnet 'Walterus', som findes indristet ved siden af Peter, opfattes som en henvisning til Petrus Valdes, mens stifternes gaver, en kalk og måske en oblat, i lyset heraf tolkes som bekendelse til de kætterske valdeseres utrakvistiske nadverlære. Det valdesiske tankegods, mener forfatteren, kunne udmærket være kommet til Norden med relieffets stenhuggere, som han formoder har været lombardiske. Hvordan de da skulle have omvendt relieffets stiftere til deres kætteri og andre med dem, meldes der intet om.

Det er principielt altid positivt, når nogen udefra sætter sig for at forske i skandinavisk materiale. Og Werner Steinwarders omfattende litteraturliste med mange dansksprogede titler vidner om gode intentioner. Man må dog tvivle om, hvor meget han reelt har læst og forstået, for ofte skrives der direkte imod både hårde facts og solidt underbyggede synspunkter i den anførte litteratur. Bogen, der indgår som 'Beiheft' til tidsskriftet *Mediaevistik*, er illustreret, men oftest er fotografierne, som allerede berørt, af ringe kvalitet og således lidet informative for læseren.

Ebbe Nyborg

FRANK SOBIECH: *Herz, Gott, Kreuz. Die Spiritualität des Anatomen, Geologen und Bischofs Dr. med. Niels Stensen (1638-86)*, (Westfalia Sacra, bd. 13), Aschendorff Verlag, Münster 2004, XX + 392 sider, ill., 64 euro, ISBN 3-402-03842-0.

Litteraturen om den danske anatom, geolog og biskop Niels Steensen er ganske omfattende. Hans naturvidenskabelige og teologiske skrifter og hele hans brevsamling er udgivet, for store deles vedkommende også i oversættelse, og en serie biografier og samleværker er helliget hans liv og værk. Alligevel udfylder nærværende afhandling, der er en tysk teologisk doktorafhandling (Dissertation), et hul. Det skyldes ganske enkelt, at langt de fleste Steensen-forskere enten har interesseret sig for hans person og dramatiske livsvej eller for hans naturvidenskabelige virke og skrifter. Hvis man ser bort fra et par mindre bidrag, er Steensens teologiske skrifter ikke blevet underkastet egentlig analyse. Det skyldes bl.a., at Steensen fra at være naturvidenskabsmand gik over til at være sjælesørger, ikke teolog i akademisk forstand. Hans teologiske skrifter var aldrig tænkt som »videnskab« på samme måde som hans anatomiske og geologiske skrifter, og Leibniz' berømte ord om, at Steensen var en stor naturvidenskabsmand, men en mådelig teolog, rammer derfor helt ved siden af. Det er imidlertid ikke det samme som, at Steensens teologiske værker er uinteressante. De er bare interessante på en anden måde, og derfor bærer Sobiechs afhandling heller ikke ordet »Theologie«, men »Spiritualität« i undertitlen. Spiritualitet betyder i denne sammenhæng så meget som »åndelig indstilling«, »fromhed«, »religiøs mentalitet« og er et i nyere katolsk sprogbrug meget anvendt begreb. Der findes f.eks. en *Dictionnaire de la Spiritualité, Ascétique et Mystique. Doctrine et Histoire* (16 bind, Paris 1937-95), som forfatteren jævnligt trækker på. Nu